

במנ"ח שם פרש דברי התוס' באופן אחר. וכן בשפת אמת (להלן עא). תמה על סברת התוס', והעמיד דבריהם בשחת גמור שאין בו קמח, אבל אם יש בו קמח – אסור. וע"ע ברכת מרדכי ח"ב טז, יד; מנחת שלמה ח"ג קנח, כא). לכאורה היה נראה לפרש כונת רש"י שאם לא הביאה שלישי, אינה נחשבת אלא שחת ואין מועיל העומר להתייר כאשר שתלה אחר כך והוסיפה לצמות, שבאופן זה לא נסתפקו לילך אחר העיקר, שהרי אין זה עיקר של תבואה אלא של שחת. אך אם לא הוסיפה לצמות אפשר שאין איסור חדש חל עליו. שו"ר מובא כן בשם קרן אורה וצפנת פענח. וכן נראה מתוך דברי החזו"א שביעית ח, ג.

'ילדה שסבכה בזקנה...' – ע' במובא בסוטה מג: (חוברת ה).

דף ע

'דלמא חזר ונקבו קא אמרת, הכא חדא זריעה היא, איחבורי הוא דקא מיחברא ועולה, התם שתי זריעות נינהו' – לפרוש רש"י (ומבואר יותר בשיטה מקובצת) החילוק הוא שבעציץ יש סברא לחייב את העיקר מפני שיש לדון שזריעה אחת היא משעת זריעה עד הנקיבה, כאילו נגמרה הזריעה הראשונה ונשתרשה בשעת נקיבת העציץ [כמשמעות הלשון 'איחבורי הוא דקא מיחברא ועולה']. אבל שבולת ששתלה, כיון שהעיקר והתוספת באים משתי זריעות, אינם שייכים זה לזה. ולכן גם אם ננקוט שם שרק התוספת נתחייבה במעשר ולא העיקר, כאן בעציץ אפשר שגם העיקר חייב.

ואולם מדברי הרמב"ם (מעשר ו; תרומות ה) נראה שמפרש כיון שזריעה אחת היא לכך יותר מסתבר לילך אחר עיקר הגידול (הבאת שלישי) שהיה קודם שניקב, ולא לחייב כלל את התוספת, אבל שבולת ששתלה כיון שיש שם זריעה חדשה, לא נתבטלה התוספת לגבי הבאת השלישי הראשונה, לפטרה. ולכן פסק הרמב"ם בבועיה הראשונה שהדבר בספק, ובעציץ פסק שהולכים אחר הבאת השלישי ופטור על התוספת (ע' בזה באגרות משה יו"ד ח"א ריה, יב).

א. באר שם שבעיקר הסברא גם רש"י מודה לרמב"ם, ונפ"מ לקונה מן העכו"ם אחר הבאת שלישי. אלא שמצד הלשון והקשר הדברים מסתבר היה לרש"י לפרש פשט הגמרא באופן אחר.

ב. נראה לכאורה שבעיית עציץ לא נפשטה בגמרא, ואולם הרמב"ם פסק שפטור, כי בירושלמי נפשט הדבר (כסף משנה). ובשפת אמת כתב שיותר נראה שהרמב"ם מפרש שהשיב לו כאן בדרך פשיטות, שכיון שזריעה אחת היא, מתחברת התוספת ועולה ומתבטלת בעיקר ולא חל עליה חיוב.

'בעי ר' אבהו: שבולת שמרחה בכרי ושתלה, וקרא עליה שם במחובר, מהו, כיון דמרחה – טבלא לה, כי קרא עליה שם – קדשה לה, או דלמא כיון דשתלה פקע ליה טבלא מינה'. יש לעיין מדוע פקע איסור טבל, וכי טבל ענין הוא לטומאה וטהרה, שנטהר הצמח בזריעה?

ואכן בשיטה מקובצת (ע' באותיות ה ו) מבואר לפרש, לא שפקע איסור טבל להתיר באכילה, כי הלא גידולי טבל הם, אלא כלומר דינה כאילו לא היתה טבולה בתלוש, לענין זה שאי אפשר לתרום מן המחובר [וכשאר צמחים המחוברים לקרקע שנתמעטו מממנו – ולא מן המחובר], שזה שנתמרחה וכבר חל עליה שם 'טבל', אין בכך סיבה לאפשר לקרוא לה שם כשהיא מחוברת.

ואולם מדברי הרמב"ם (תרומות יא, כו) נראה שמפרש כפשוטו שאיסור טבל יפקע על ידי שתילתו באדמה (וכן נראה מפשטות דברי הר"ש תרומות ט, ז). וטעם הדבר נראה, שלשיטתו כל מקום שאי אפשר להפריש

תרומות ומעשרות, שוב ממילא אין שייך לאסור באיסור טבל, כי איסור טבל נובע ותלוי בחיוב הפרשה. ועיקר הספק בגמרא הוא אם אפשר להפריש באופן זה תרומה מן המחובר אם לאו, שאם אי אפשר ממילא פוקע איסור טבל.

ונראה לפי זה שמיד כשנתלש חוזר מהתורה לאיסורו, אפילו קודם מירוח, שהרי עתה יש כבר אפשרות הפרשה (עפ"י מנחת שלמה נט סב, ט).

ע"ש מחלוקת אחרונים בעיקר הסברא, אם איסור טבל שייך כאשר אין אפשרות הפרשה כעת.

עוד בענין זה, בזיקה שבין חלות שם 'טבל' לאפשרות ההפרשה – ע' אחיעזר ח"ב לה, ד; אבי עזרי תרומות (חמישאה), ה, ח; מכירה (קמא) יג, טו; חזו"א לקוטי זרעים ג.

וע"ש עוד במנחת שלמה (סב, ט) שהוכיח סברא נוספת; על ידי השתילה בטל המירוח הראשון וחוזרים להיות כפירות קודם מירוח, כעין שכתב רבנו יונה (פ"ה דברכות) שאם חזר ועירב התבן והמוץ, נתבטל המירוח דמעיקרא. וכע"ז כתב בשו"ת זרע אברהם (יא, ז-ט). ודן שם עוד אם אפשר שהשתילה מבטלת שם וקדושת תרומה, כשם שמבטלת שם 'אוכל' מהפרי.

'אמרי ליה רבנן לאביי: אם כן מצינו תרומה במחובר לקרקע, ותנן לא מצינו תרומה במחובר לקרקע...' הגר"ב בהגהותיו (בצדי הגליון) העיר שלא מצא כן במשנה או בכרייתא. ויש מי שהראה ברייתא בספרי כמקור לדבר, או דיוק ממשניות אחרות שונות (ע' בהגהות מצפה איתן והגר"י בדרך שבסוף המסכת). ומצינו בכמה מקומות לשון 'תנן' על ברייתא או על דיוק ממשנה, כמו שכתבו התוס' בכמה מקומות (ציינם במצפה איתן. וע"ע: חדושי הרמב"ן שבת מה: [וע"ש בפני יהושע, ראש יוסף והגהות ר"י בדרך]; שם פג. ריטב"א שבת מו: פג. סוכה כג: מצפה איתן יומא נ. נה:).

יש מי שפרש שהכוונה על מה ששנינו שאין מעילה במחובר, ומקור הדבר הוא מגזרה שוה חטא חטא מתרומה – הרי שאין אפשרות תרומה במחובר לקרקע.

ואולם העירו על כך, הלא אם כבר הפריש תרומה מן התבואה בתלוש, וזרעה באדמה – הכל מודים שלא פקע שם תרומה ממנה (וכמו שפסק הרמב"ם בהל' תרומות יא), אם כן מהו שהקשו רבנן לאביי 'אם כן מצינו תרומה במחובר לקרקע', הלא גם לפי שיטתם מצינו. אמנם יש לומר שבאופן כזה שחל שם עוד בתלוש, אף בהקדש יש בו מעילה, וכמו ששנינו הקדישה ולבסוף בנאה – יש בה מעילה. ע' משא ומתן בסברות אלו בשו"ת אחיעזר (ח"ב נ, ב) ובאור שמח (תרומות יא, כו). וע"ע בשער המלך (אישות ג); אבי עזרי (מעילה רביעאה) ה, ו.

ובשפת אמת כתב שאכן המקשה בא להוכיח שהשתילה מבטלת את התרומה גם אם כבר קרא לה שם בתלוש, אבל לפי המסקנא אינו כן. וע"ע שו"ת זרע אברהם יא, ח.

'דאי תליש ואכיל – תלוש הוא. ואי גחין ואכיל – בטלה דעתו אצל כל אדם.' יש שפרשו שהכניס לבית הבליעה בעוד הפרי מחובר, אבל אם לעסו ואחר כך בלע, הרי בשעת הבליעה הוא תלוש וחייב מיתה וחומש (עפ"י מרכבת המשנה תרומות יא, כו).

וכעין זה בחדושי הגרז"ר בענגיס (ח"ב נח הערה 1) שמדובר שלא לעס, שאם כן הרי זה תלוש. אלא שהוא פרש שאינו דרך אכילה משום שבלע ללא לעיסה. ודוחק, דמי לא מיירי אף בדברים קטנים שדרכם בבליעה (כמוש"כ שם) או שמצץ מיץ מן הצמח לבית בליעתו. ועוד הלא הקשו מביצי עוף וחילקו בין מחובר לתלוש.

אולם יש שמשמע מדבריהם שכיון שתחילת הכנסתו לפיו אינה כדרך – שוב אין כאן דרך אכילה, הגם שבשעת הבליעה כבר הם תלושים (ע' הר צבי. וכן צידד הגרא"ה קוק זצ"ל באגרות הראיה' ח"ג תשפ).

וצריך לפרש כיון שבלע תיכף ומיד בעודו גחין, הרי הכל כמעשה אחד שלא כדרך. [דוגמא לדבר – שיטת הריצב"א בכתובות

ל: שנחשב בבת אחת לענין קלב"מ, אעפ"י שאינו כאחד ממש]. אכן מסתבר שאילו גזן ותלש בפיו במחובר ונודקה ולעס ובלע, גם אם נניח שתלישה בפה אינה נחשבת תלישה כדרך (כפי שדנו בדבר האחרונים – ע' בכור שור שבת עג; שו"ת רב פעלים או"ח ח"א יז), מכל מקום מה לנו ולתלישה, הלא האכילה שמתחייב עליה, היא הבליעה, נעשתה כדרך. ואפשר אפילו לא זקף, כל ששהה לאחר התלישה בפה ואח"כ אכל חייב, דמה לנו ולתלישתו. וצ"ע.
ע"ע באגרות הראיה שם שדן לפי דעת הסובר 'הנאת מעיו בעיני' לכל דיני אכילה, הלא כשהגיע למעיין הוא כבר תלוש. וצידד בכמה אופנים. ונראה שלענין 'דרך אכילה' נקבע הכל לפי פעולת האדם באכילת פיו אף למ"ד 'הנאת מעיו'. וזה דלא כסברת השלמי-שמעון חולין קג: במש"כ לתרץ קושית הנוב"י. ע"ש.

'אמר רב טביומי בר קיסנא אמר שמואל: הזורע כלאים בעציץ שאינו נקוב – אסור...' בכלל איסור כלאים בעציץ, בין ששני המינים נמצאים בתוך העציץ, בין שאחד בתוכו ואחד בחוץ, ובין בשני עציצים – כאשר הם סמוכים ומעורבים (חזון איש כלאים יג, טז. ע"ש לענין שיעורי הרחקה העציצים). בשו"ת שבת הלוי (ח"ו קסו) פסק בדבר וכתב שממשמעות הפוסקים נראה שלא אסרו חכמים אלא בכלאים באותו עציץ, אבל בחוץ – הלא ניכר שהעציץ עומד לעצמו, 'ומנא לן לחדש חומרא זו שאינה כלל במשמעות הש"ס דמנחות, ולא במשמעות לשון הרמב"ם כלל. וה' יאיר עיני'.

ולא הבנתי, הלא נראה לכאורה שהדבר מפורש ברמב"ם (כלאים ה, טז) 'הזורע בעציץ שאינו נקוב המונח בכרם – לא קדש ומכין אותו מכת מרדות'. ומצד הסברא נראה שאין חילוק בין אחד בעציץ ואחד בחוץ, ובין שני מינים בשני עציצים. ואף את"ל לחלק מסברא בין חשש נקב אחד לחשש שני ניקובים, עכ"פ שמענו שחכמים אסרו אף כאשר יש היכר בין המקומות. ושוב לא מצינו מקור לחלק בגזרתם בין עציץ וקרקע לעציץ ועציץ.

בחדושי הר צבי יצא לחדש (עפ"י הירושלמי) שזה שמבואר בסוגיא שכלאים בעציץ שאינו נקוב – מדרבנן, זהו רק בזרעים, אבל בכלאי הכרם, כשנטע גפן בעציץ – יש בדבר איסור כלאים דאורייתא, כיון שבנטיעת עץ אין חילוק בין נקוב לשאינו נקוב.
עוד כתב לחלק שאם מביא עציץ עם זרעים לכרם – אסור מדרבנן. אבל אם מעביר עציץ עם חטים בתוך שדה שעורים, מסתבר שאף איסור דרבנן אין בו היות ואין כאן זריעה בערבוביא, והעציץ מפריד ביניהם, ולא מצינו חומרא בכלאים באופן שכזה אלא בכלאי הכרם.

'ואסורים בחדש מלפני הפסח ומלקצור מלפני העומר'. מסתימת דברי הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך ושאר פוסקים, וכן סתימת המנהג, שאין איסור קצירה אלא בזמן שקרב העומר, אבל בזמן הזה, מותר לקצור מן התבואה החדשה קודם ט"ז בניסן, ואף בארץ ישראל.
ואולם בשיטה מקובצת (להלן פד.) הובאה דעה שאיסור זה נוהג בארץ, ואולי גם בחו"ל – למאן דאמר חדש בחו"ל דאורייתא. וכן נקט כדבר פשוט בשאגת אריה (החדשות, קונטרס בעניני חדש ח). ולכן לענין הלכה, כיון שפשטות כל הפוסקים שאין נוהג בזמן הזה אלא איסור אכילה – מותר לקצור מן החדש, ומכל מקום כיון דגאון ישראל השאגת-אריה, הכניס עצמו לדבר הלכה דנוהג איסור קצירה בזמן הזה לכולי עלמא בארץ ישראל, ומפורש כן בשטמ"ק מנחות כנ"ל – המחמיר בזה משובח עכ"פ [אף דסתימת השו"ע ודאי לא נראה כן כנ"ל] (שו"ת שבת הלוי ח"ח רלא. וכן נקט בספר מועדים וזמנים ח"ד רצד).
ואולם אין הדבר מוסכם להקל: בשפת אמת נסתפק בשאלה זו, וכתב שנראה שאסור כי מהרה יבנה המקדש ונמצא שביטל הכתוב 'ראשית קצירכם'. וכן בשו"ת משכנות יעקב (י"ד טז) משמע שנקט לאסור. ואולם הרש"ש כאן כתב שנראה שכשאין העומר קרב, אין קיים איסור קצירה.

וע' בספר הר צבי שנטה להחמיר בדבר משום שגם עתה ראוי להביא עומר, לפי מה דקיימא לן קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא [ובספר בית ישי (סו"ס"ח) כתב שאף למ"ד בטלה קדושת הארץ לענין המצוות התלויות בה, לענין קצירת העומר תלוי הדבר בקדושת שכינה ומקדש, שכתב הרמב"ם שלא בטלה]. וסיים: 'ולמעשה בארץ ישראל עד עכשיו אינו מצוי קמח מחמשת מיני דגן לפני הפסח. וכתבתי רק להלכה, ולמעשה עוד יש לדון בזה'.

(גם יש לדון משום חשש אכילה כשקוצר ללא שינוי, כדלעיל סז-סח. אך יש לומר שמשום הפסד לא אסרו, ודוקא בגדישה או הרקדה וכד', כסברת התוס' סח. ד"ה אבל. וערש"י להלן עא סע"א).

'שיבולת שועל... מין שעורים... שבולי תעלא'. רגילים לזהות שבולת שועל עם הגרגרים המכונים כיום 'קווקר' (כן נראה מפרש"י ורבנו גרשום ומתלמידי הרמב"ן ועוד, וכן המנהג המקובל להלכה). ואולם יש מערערים על הנחה זו, כי לכאורה אין שום דמיון בין הקווקר לשעורה, ומדוע ייחשבו מין אחד. ועוד, בירושלמי (ריש חלה) אמרו שהשיבולת-שועל נקראת 'שורה' מפני שעשויה כשורה. ותאור זה אינו עונה כלל לתואר הקווקר. על כן יש משערים שה'קווקר' אינו מחמשת מיני דגן, ומפרשים שה'שבולת שועל' שבמשנה היא שעורה-דו-טורית (כן פירש רבי נתן ראש הישיבה, בדור שלאחר הרמב"ם). ויש משערים שהיא זו המכונה כיום 'שיפון' [ואילו השיפון שבמשנה משערים שהוא הקרוי כיום 'חיטת כוסמת' או 'חיטת הבר']. מלבד הנפקותות האפשריות לענין מצה וחמץ, יש נפקותות מעשיות לענין דיני כלאים וכן לענין ברכה אחרונה ועוד (ע' בערוך 'שבל-ג'; שו"ת הרד"ל ו; אנצקלופדיה תלמודית ערך 'דגן' הערה 24; מראות המשנה צמחיית המשנה (י' פליקס); עלה יונה (להגר"י מרצבך ז"ל) עמ' תמה; מנחה לאיש (להרב דולגין); קובץ שערי ציון ח"א מאמרו של הרב שרגא קרייזלר שליט"א).

(ע"ב) 'דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון'. לדעת הרמב"ן בפסחים, דין זה אינו אמור רק לענין כשרות המינים שאדם יוצא בהם, אלא גם לצורת הלישה בפועל, כגון הלש במי פירות שאינם מחמיצים, היות ואינה יכולה להחמיץ בלי תוספת מים, אינה כשרה למצה של מצוה [אף ללא הטעם של 'מצה עשירה']. ע"ע במובא להלן עה:

'תנא תבואה והקמחים והבציקות מצטרפין זה עם זה, למאי הלכתא...' לא אמרו לענין חלה, כי תבואה וקמחים לאו בני חלה הם (עפ"י רמב"ן הל' חלה עמ' 64). ויש סוברים שהבולל תבואה קמחים ובצקות ביחד, לדעת תנאים אחת (בירושלמי חלה ד, א) מצטרפים לשיעור חלה, אלא שאין הלכה כן, ולכך לא פרשו הברייתא לענין חלה (עפ"י אור זרוע רכז).

זוהא תנא דבי רבי ישמעאל... כדרך שבני אדם מוציאים לזריעה, חטה בקליפתה...' יש מי שפרש שאין זו הדרך הרגילה לזריעה בקליפתה [וכמו שאמרו בכתובות (קיא): 'חטה שנקברה ערומה'] אלא הכוונה שפעמים שאין מקפידים בדבר (עפ"י תורא"ש חולין קיז: ולא כן כתבו התוס' כאן ובחולין). ויש מי שפרש שתלוי במנהגי המקומות, ובמקומו של תנא דבי רבי ישמעאל נהגו לזרעה בקליפה, ואמנם עתה בכל המדינות הללו זורעים חטה כמות שהיא ללא קליפה (תורת חיים חולין שם).

'אלא אי איתמר אסיפא איתמר; אם השרישו קודם לעומר - העומר מתירן, מאי קודם לעומר -

רבי יונה אמר: קודם הבאת העומר, רבי יוסי בר זבדא אומר: קודם קצירת העומר. לפי המסקנא הכל מודים שקצירת העומר היא המתרת את הקצירה בשאר מקומות, והבאת העומר היא המתרת את האכילה, אלא שנחלקו אודות השרשת התבואה, האם הזמן הקובע לענין זה הוא הקצירה או ההבאה. ושלש שיטות בדבר, כפי שהראה בשו"ת שבט הלוי (ח"ב קס); –

מסתימת דברי הרמב"ם, וכן נראה מהכסף-משנה ומדברי הגר"א ב'שנות אליהו' (פ"ק החלה), מחלוקת האמוראים מתיחסת הן לענין התר קצירה הן להתר אכילה; האם תבואה שהשרישה בין קצירת העומר להבאתו, מותרת בקצירה ובאכילה, אם לאו. וקיימא לן כמאן דאמר 'קודם הבאה', הלכך כל תבואה שהשרישה עד אז – מותר לקצרה ולאכלה מיד בהבאת העומר (וכן באר בספר אור שמח (תמידין ז, יד) את דברי הרמב"ם).

שיטת הגאון בעל שאגת אריה (החדשות, דיני חדש ד ה): הכל מודים שהתר קצירה נקבע לפי השרשת התבואה ביחס לקצירת העומר. ומחלוקתם אינה אלא לענין התר אכילה, האם ההשרשה תלויה בהבאה, או צריך שתושרש עוד קודם לקצירה. ושורש המחלוקת הוא, האם התר החדש חל כולו בהבאת העומר, או האיר המזרח הוא המתיר, אף בזמן הבית (וכמחלוקת החכמים לעיל סח).

ואילו הרש"ש כתב להיפך: מחלוקת האמוראים אמורה רק ביחס לקצירה, אבל לענין אכילה, לפי כולם הבאת העומר היא הקובעת. ולדעתו, זה שפסק הרמב"ם שזמן ההבאה הקובע – זהו רק ביחס לאכילה, שזה מוסכם על הכל, אבל לענין קצירה – תלוי בהשרשה בזמן הקצירה.

ולשתי שיטות אלו האחרונות יצא דבר חדש, שתבואה שהשרישה בין קצירה לאכילה, אפשר (לחד מאן-דאמר) שמתרת באכילה ואסורה בקצירה. ובשבט הלוי שם תמה על כך מכמה צדדים (וכן תמה בשפ"א). ונקט לעיקר כשיטה הראשונה.

עוד שם דן בקושי האחרונים אודות השרשה באמצע היום – ע' טורי אבן ר"ה י: 'חדושי רעק"א ושפת אמת כאן; מנחת חינוך שג; 'חדושי הגר"ז' לעיל סח).

דף עא

'לא תיתב אכרעיק עד דמפרשת ליה...'. על הפירוש המילולי ע' בריטב"א וערוך לנר מכות ג; 'וס' גזיר כד: וע"ע הגהות פורת יוסף מכות שם.

זו לשון הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל (בספרו 'בן יהודע' מכות ג): 'נראה לי בס"ד מה שאמר 'לא תיתב אכרעיק' – רמז לו בזה דהאי שמעתתא דמפרשת לי עתה, היא חביבה עלי כתורתן של ראשונים שהיו לומדים ההלכות בבית המדרש מעומד, כמו שאמרו במשנה 'משמת רבן גמליאל בטל כבוד התורה' ופרש רבנו עובדיה ז"ל מפני דמקודם היו לומדין בבית המדרש מעומד. ע"ש. ולטוב יזכר רבינו חיד"א ז"ל שהיה נוהג ללמוד ליל חג השבועות וליל הושענא רבה בלימוד הקדוש מעומד, כדמוכח בספר זכרונותיו. תנצב"ה.'

נראה שדייק וכתב 'שהיו לומדים ההלכות בבית המדרש מעומד' – דוקא בלימוד ברבים ומשום כבוד התורה, אבל ביחיד הלא מקרא מלא הוא 'בשכבך ובקומך' ואף לבית הלל דזמן שכיבה קאמר אין המקרא יוצא מידי פשוטו.

ויש מקום לומר שאעפ"י שהתירו ללמוד מיושב משום חולשה, עדיין אין להסב ולשכב בלימוד ברבים, שעל זה לא התירו, ויש לחלק לענין מורא בין ישיבה זקופה להסבה, וכמש"כ השל"ה שבאמירת ההגדה לא יסב משום אימה ויראה.

[זו לשון בני הגר"ז מלאדי בהקדמתם לשלחן ערוך שלו: 'ואחר רוב שנים שהוסיף (- הרב המחבר) פליאות חכמה